

MERYEM KORAY

meryem.koray@gmail.com

2019.12.15 09:09

ÇİN: Ejderle kapitalizmin dansı

Nice filme mekân olmuş Çin İmparatorluğunun muhteşem Yasak Kent, uzunluğu bin, genişliği 800 metreyi bulan yeryüzündeki bu en geniş çaplı ahşap yapı, devasa, gösterişli ama heyecansız binalar topluluğu olmaktan öteye gidemedi gözümde.

“Bir ülke gördüm hayatım değişti” demeyeceğim ama “görmek başkaymış” onu öğrendim; bu yazı da kitaptan çok görmekten kaynaklandı.

Çin... ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi; 2,5 trilyon dolar ihracatıyla ihracat yapan ülkelerin başında geliyor, şimdi büyüme hızı yüzde 5-6'lara düşse de küresel hasılanın yüzde 35'i bu ülkeye ait... İç piyasa 1995'de 375 milyon dolarken 2018'de 12,2 trilyon dolara çıkmış; 2018'deki en büyük 500 şirket içinde 129 şirketi (ABD'den fazla), 1 milyar dolardan fazla serveti olan 475 milyarderi var.

Böyle daha onlarca, yüzlerce rakam verilebilir; bunlar Çin'in 30-40 yıla sığan ve mucize olarak adlandırılan büyümesini anlamak için işe yarar... Görmekse bambaşka!

Buraya nasıl gelindi meselesi bilinmiyor değil ama kısa da olsa değinmek gerekirse, değişimin temelinde küreselleşen kapitalizmin ihtiyaçları ile Çin'in dışı açılma ve serbest piyasaya geçme kararının yattığı söylenebilir: 80 sonrasındaki bu değişimin mimarı da Deng Xiaoping. 1992'de gerçekleşen Çin Komünist Parti (ÇKP) Kongresinde "sosyalist piyasa ekonomisi" inşa edilmesi yolunda alınan karar ve 2000'li yıllarda servet ve mülkiyet ilişkilerini serbestleştiren anayasa değişiklikleri sonunda, bugün, Komünist Parti'nin tartışılmaz iktidarı ile sosyalizm iddiasının korunduğu, ekonomide ağırlığın ise özel sektöre geçtiği farklı bir yapı var karşımızda. 1978'de ulusal gelirden yüzde 70'i bulan kamu mülkiyeti 2015'de yüzde 30 dolayına düşmüş, konut stokunun yüzde 95'i de özel mülkiyete geçmiş durumda¹: Hisse senetleri açısından durum farklı; yüzde 60' ı hala kamunun, yüzde 30'u Çin vatandaşlarının, yüzde 10'u da yabancıların elinde.

Bu değişimle "ejderle kapitalizmin" dansı da başlamış oluyor ki, her yönüyle ilginç.

Ejderin Uyanışı...

70 ortalarında Cemal Süreya'nın çevirisiyle Alain Peyrefitte'nin iki ciltlik kitabının adı şöyleydi: "Çin uyanınca yer yerinden oynar";² sanırım Çin'le ilgili uyanış sözü de öyle başladı. Kitapta, güçlü ama dışarda gücü duyulmayan, 19. Yüzyılda ise Batı karşısında yarı sömürge haline gelen İmparatorluk döneminden sonra 1949'da Mao ile başlayan devrimler, kolektif bilinç ile kendine güven duygusunu güçlendiremeye yönelik radikal adımlar anlatılıyor, bu değişim mucize diye nitelendiriliyordu. Daha çok siyasal devrim olarak öne çıkan bu ilk uyanışın 80 sonrasında bu kez ekonomik reformlarla daha da gerçeklik kazandığı, Napoleon'a atfedilen "Bırakın Çin uyusun. Uyanırsa yer yerinden oynar" deyişinin asıl bunda sonra yerini bulduğu düşünülürse "uyanış" sözcüğünü bugün kullanmak daha doğru da olabilir.

Ejder (ejderha) muhabbetine gelince, ejder, Çin imparatorluğunun mitolojik

kahramanı; geçmişte imparatorluğun gücünün ve Çin halkının simgesi olmuş, bugün de milli bütünlüğün sembolü konumunda... Çinlilerin kendilerine “ejderin torunları” dedikleri biliniyor. Çin’e gittiğinizde devasa heykellerden taş kabartmalara, çatılardan yağmur oluklarına, kapı tokmaklarından imparatorun giysilerine, altın mücevherlerden yeşim taşı heykellerine kadar her yerde ejderi görmek mümkün. Yasak Sarayda sayısız ejderha figüründen söz edilirken, imparatorun altın tahtının bulunduğu Talhe salonunda 13 bin ejderha figürü olduğu söylenmekte.

Batı’nın ejderhasından farklı olarak Çin ejderi, kötülüğü değil, gücü ve korumayı temsil etmekte; soyluluk, sakinlik, yardımseverlik, cömertlik, bereket gibi olumlu özellikler taşımakta; farklı kılıklara girme özelliği de ayrı...

İlk durağımız olan Pekin’de ejderlerle donatılmış Yasak Şehir’den çıktuktan sonra gökdelen ormanı haline gelen Pekin’i de görünce, evet, bu değişime “ejderin uyanışı” yakışır diye düşündüm.

Çin’de böyle bir ifade yok, buna karşın “uyanışın” farkında ve gururlular. Örneğin ÇKP’nin 2017’deki 19’uncu Kongresinde de “Yeniçağda Çin karakterinde bir sosyalizm” kararıyla birlikte Çin modeline özgüven ile kültürüne özgüvenin vurgulandığı görülüyor ki, anlamlı olsa gerek.

Uyanışın gerçekliği ortada olsa da, “Uyanan Çin Ejderi mi, yoksa kapitalizm mi?” gibi bir soru da gündemde.

Örneğin, yalnız ekonomik rakamları ve küresel piyasadaki gücüyle değil, devasa kentleri, yarışmalı yaşam biçimi, başarıya ve tüketime odaklanmış insanlarıyla Çin’in herhangi bir kapitalist ülkeden farkı yok.

Buna karşın, Çin Komünist Partisi’nin (ÇKP) mutlak iktidarı gibi, kamu işletmelerinin önemi ile mülkiyet yapısı açısından farklılaşan bir piyasa ekonomisi söz konusu. Bu nedenle “komünist mi, kapitalist mi, devlet kapitalizmi mi olduğu” tartışması sürüp gidiyor...

Bu durumda, sevgili ejderden yola çıkarsak, “ejderle kapitalizmin buluşması ya da dansı” gibi bir benzetme neden olmasın!

Şimdilik, Çin karakterinde sosyalizm (içinde geçmişi, sosyo-ekonomik yapısı, kültürel özellikleri de var) ile piyasa ve kapitalistleşmenin alabildiğine koşturduğu iki farklı özellik veya yol bir araya gelip, bir yol (dans) tutturmuş gidiyorlar...

Gerçi, büyük kentlerle çalışma ve yaşama koşullarını dikkate alırsak “Çin ejderi ile kapitalizm dansında” dümenin kapitalizmden yana kırıldığı söylenebilir ama dansın devam ettiği ortada; kesin yargıya varmak zor. Örneğin iç ve dış koşullardaki değişimle, ÇKP’nin piyasa üzerindeki denetimini arttırması da, daha esnek davranmaya gitmesi de mümkün. Yani dans devam de edebilir, bitebilir de...

Kısacası ilginç bir buluşma olduğu muhakkak; nerelere varacağı da merak konusu.

Mega kentlerde tarih aramak!

Giderken 4 bin yıllık yazılı tarihe sahip uygarlığı, 1949 'dan 1978'e kadar "Büyük Yürüyüş, Kültür Devrimi" gibi komünizm yolunda radikal adımlar atmış Mao'nun ülkesini merak ediyor; geçmişten gelen bu izleri olduğu kadar, bugün bunlardan nasıl bir kolaj çıkardığını da görmek istiyordum. Hemen söyleyeyim, görünüşe bakarsak, ortaya bir kolaj çıktığını söylemek zor... Bugünkü manzara öyle çarpıcı, öyle baskın ki, bazen hayranlık, bazen kaygı duyarak bugüne odaklanmaktan kendinizi alamıyorsunuz; .geçmişin izleri ise neredeyse kaybolmuş durumda.

Pekin (21 milyon), Şangay (24 milyon), Şian (8 milyon) gibi üç büyük kent ile bir de küçük kenti (Tongli) görme fırsatım oldu. Devleşmiş, gökdelenler nedeniyle beton ormanlarına dönüşmüş, yollar, viyadükler, trafikle insandan uzaklaşmış, makyajları

da eksik olmayan bu kentlerin, ejderle kapitalizmin buluşmasından çok, neredeyse geçmişi olmayan, yeni yetme ama zamanlaşmış kentler olduğunu düşündüm.

Bu nedenle olsa gerek, gezdiğimiz tarihi yerlerden çok bu kentleşme ve kentlerdeki yaşam etkiledi beni. Örneğin birçok tarihi olaya tanık olmuş Tiananmen Meydanı heybetini kaybetmiş, tam ortasındaki Mao'nun Mozolesi ve Kahramanlar Anıtı ile Güneş Kapısı ve Yasak Kent'i birbirinden ayırdığı gibi, bölünmüş, küçülmüş göründü gözüme... Mao'nu Mozole'sini ziyaret eden, çiçek bırakan çok ama o dönemin geçmişte bırakıldığı ortada.

Nice filme mekân olmuş Çin İmparatorluğunun muhteşem Yasak Kent ise, uzunluğu 1000, genişliği 800 metreyi bulan yeryüzündeki bu en geniş çaplı ahşap yapı, devasa, gösterişli ama heyecansız binalar topluluğu olmaktan öteye gidemedi gözümde. Belki imparatorluk döneminin renk cümbüşüne dönen tören kıtalarını, uçuşan bayrakları, muhteşem giysileri aradı gözlerim... Yasaklığı bittiğinden ziyaretçileri çok; buna karşın imparatorların Yasak Kentine benzemeyen içi boşalmış, ruhu gitmiş gibiydi!

Aklımda en çok kalanlar ejderler oldu; taş oyma, ağaç ve granit heykel, duvardaki rölyef, ipek giysi, nereye baksanız ejder görülüyor.

Sonuçta, Yasak Kent gibi, (Çin seddi, Buda tapınakları, yazlık saraylar, bahçeler) gezdiğimiz birçok etkileyici yer oldu ama üçü dışında hiçbiri Çin'in bugünkü gerçeğinin önüne geçemedi. Çin'in bugünkü gerçeğini, dışarda uzanan o beton kentleri bana unutturan iki yerden biri ŞiAn' daki (Xi An) Terra-Cota askerleri ile su şehri olan Tongli oldu. ŞiAn'da izleme fırsatı bulduğum geleneksel Tang dansları da müthiş sahne tasarımı ve renklerin büyüyle aklımda kalan güzellikler arasında.

Tongli, Doğu'nun Venedik'i olarak adlandırılıyor; kanallarıyla, iki yakayı birbirine bağlayan güzel köprüleriyle bu sevimli şehirde biraz farklı nefes almak, Çin'i hissetmek mümkün. Kanal etrafındaki evler, dükkânlar mütevazı ama hiç değilse buraya ait... Bindiğimiz kayığın kürekçisi bir kadın; gezinti sırasında şarkı söyleyerek daha da unutulmaz yaptı bu geziyi.

Tarihi M.Ö 260'a dayanan Terra-Cota askerleri ise, hiç abartısız, nefes kesici; gezmeye, resim çekmeye doyamadım... Feodal dönemin ilk imparatoru Çin'i birleştirdikten sonra kendi mezarını yaparken, kazdırdığı üç ayrı çukura da yüzlerce askeri, komutanları ve at arabalarının heykellerini yaptırıp gömmüş. Şimdiye dek insan boyutunda 500 asker heykeli, tahtadan yapılmış 18 savaş arabası, 100'den fazla at çıkarılmış; açılan çukurlardan çıkan parçaların birleştirilmesi ise devam ediyor; sonuçta asker sayısının 7000'e dayanacağı söylenmekte. Ne büyüklük iddiası diye düşünebilirsiniz ama yapıldığı dönem düşünülürse tasarımından yapımına kadar hayranlık uyandıran bir iş olduğu açık. O edenle 1974'de keşfedilen bu yeraltı ordusu dünyanın sekizinci harikası olarak kabul ediliyor ki, yerden göğe kadar hak etmekte...

Not: Anlatılacak daha çok şey var; mega kentler, değişen yaşam gibi konularda kitapları da anlatıya katarak haftaya devam edeceğim.

1 Thomas Piketty; Li Yang; Gabriel Zucman, 2017, "Capital accumulation, private property, and inequality in China, 1978-2015", VOX Cepr Policy Portal, <http://voxeu.org>)

2 Alain Peyrefitte, Çin uyanınca yer yerinden oynar, Çev. Cemal Süreya, E Yayınları, Ankara, 1975.